

Mellékletek:

A Gyóni Evangélikus Templom

A Tisztelt Értéktár Bizottság a gyülekezet jeles szülötte, a világhírré jutott Gyóni (Áchim) Géza (1884-1917) munkássága kapcsán már több javaslatot fogadott el, ezért jelen összeállítás az ő pályájával kapcsolatos szükségtelen ismétléseket mellőzi. Továbbá előre le kell szögezni, hogy a szakirodalom mindezülig méltatlanul kevés figyelmet fordított a templom történeti háttérére és építészeti, műemlékvédelmi jelentőségének elemzésére. Vélelmezhető, hogy éppen azért, mert az érdeklődők rendszerint beérték Gyóni Géza életútjának megismerésével és méltatásával.

Az indulást, az egykori kezdeteket 2021-ben a gyülekezet lelkészasszonya a következőképpen foglalta össze:

„A Gyóni Evangélikus Egyházközség kezdetei a 18. század első felére nyúlnak vissza. Dabasi Halász Péter, a település földesura református jobbágyai mellé harminc evangélikus családot telepített ide az 1730-as években, és ez a harminc család az ösközösség, amelyre mind a mai napig nagy szeretettel emlékezünk, mert ennek a harminc családnak a leszármazottai alkotják mai napig is gyülekezetünket. Halász Péter halála után, az 1740-es években Zlinszky János, Pest vármegye alispánja további felvidéki szlovák anyanyelvű jobbágyokkal folytatta a betelepítéseket. A katolikus földesúr figyelme jobbágyai lelki békéjére is kiterjedt, ezért kúriája közelében telket adományozott első imaházunk létesítésére. A vesszőfonatból épült, paticsfalú imaház haranglábbal egészült ki és 1760-ban már hirdették benne Isten igéjét. Ekkor még csak lévita tanítója volt a gyóni evangélikusoknak. A szerény hajlék azonban szemet szúrt a közeli sári plébánosnak és a váci püspök segítségével elérte a helytartótanácsnál, hogy a tanítót elűzték Gyónról. A támasz nélkül maradt híveket időről időre az irsai lelkész látogatta meg. 1765-ben Szikorai Miklós kecskeméti katolikus esperes közbenjárására a helytartótanács az irsai lelkész látogatását is megtiltotta, az imaházat pedig bezáratták. Eleink a lezárt imaházat önhatalmúlag kinyitották és magukban, lelki vezető nélkül énekeltek, imádkoztak, fohászkodtak benne, amit látva a sári plébános 1767-ben az épületet újra bezáratta, sőt még az ajtót is befalaztatta. Ebben a kényszer szülte helyzetben az evangélikusok a bezárt imaház körül jöttek össze és imádkoztak, ezért a szerény Isten házat végül teljesen lerombolták. Ezt követően esketéskor, kereszteléskor, temetéskor a gyóni evangélikusoknak is a sári plébános szolgálatát kellett igénybe venni. A források őrzik Hirös Sámuel tanító nevét, aki ismét összegyűjtötte az evangélikus híveket. Mivel szóbeli felszólításra nem volt hajlandó a helyét elhagyni, a pandúrok kitoloncolták a falu szélére és erőszakkal még a Bibliáját is elvették tőle.

Jelenlegi templomunk megépítését végül II. József Türelmi Rendelete tette lehetővé, mely alapján az addig Irsához tartozó gyóni gyülekezet építkezési és lelkész tartási engedélyt kapott 1783. június 30-án. Néhány hónappal később, 1783. november 30-án, Advent első vasárnapján választották meg az első lelkészünket, Klein Pált. Így az ő vezetésével kezdődött meg 1785-ben, az egykori imaház közelében az építkezés, melynek eredményeként 1786-ban már állt a templom. Tornya viszont később, 1835 és 1838 között létesült.”

A szűkösen rendelkezésre álló források közül a legtöbb adatot Czagányi László 1994. évi szócikkéből ismerhetjük meg:

„Gyóni evangélikus templom – műemlék.

A [Történelmi előzmények és adatok]:

A XVIII. sz. derekán létrejött gyóni evangélikus egyházközség megalakulása minden valószínűség szerint Zlinszky János alispán nevéhez fűződik. Ő 1741 körül jelent meg a Halász-családbéliek között, és szlovák ajkú evangélikusokkal telepítette be birtokát, melyen már Halász Péter idején is megtelepedett néhány Bars és Nógrád megyei szlovák evangélikus család. E kis közösség 1747-ben már sövényfalú imaházzal és haranglábbal rendelkezett, melyhez az egyébként katolikus Zlinszky adományozta a telket. Az imaházat 1765-ben a Helytartó Tanács rendeletére bezáratták, végül le is rombolták. A jelenlegi templom megépítését II. József Türelmi Rendelete tette lehetővé, melynek alapján 1783. jún. 30-án az addig Irsához tartozó gyóni gyülekezet megkapta a lelkesztartási jogot. Maga a templom 1783/1786-ban, tornya 1835/1838-ban épült meg. Az egyházközség a régió összes településének evangélikus szórványait és filiáit összefogja.

B [A templom jellege]:

Szabadon álló, egytornyú, eredetileg barokk épület, melyet azóta kívül-belül jelentősen átépítettek. Ennek következtében a barokkot romantikus és szecessziós elemek és díszítések váltogatják, így stílusát tekintve jellegzetesen eklektikussá vált.

C [A templom külsejének műemléki leírása]:

A Luther utcával párhuzamos templom tornyának négyszöge a tető vonalában egészében kiemelkedik a homlokfal síkjából. Az eredetileg a tetőgerincig tartó homlokzat felső része oromfalszerűen csatlakozik a toronyzáró párkányához, mely után félköríves záródású toronyablak, felette (az órahely után) a záró párkányon nyugvó egyszerű, hagyma alakú sisakkal. Az épület utcával párhuzamos hosszfalán áll az eredeti bejárat, a főbejáratot a torony építéskor alakították ki. Ekkor a tetőszegély magasságáig mindkét oldalon két kisebb fedett részt építettek, melyből az egyik a toronyfeljáró. a jobb oldali hosszfalon négy, a baloldalin három ablak van, a torony utáni ablakot ui. a régi bejáratú ajtó követi. A templom eredeti tervrajza szerint a szentély egyszerű egyenes záródású, de sarkai lekerekítettek.

D [A templombelső műemléki leírása]:

A két oszloppal alátámasztott karzatot a 8x25.5 m-es hajó torony felőli végén alakították ki. Anyakönyvek 1825-től vannak meg, ez rögzíti Kossuth László halálát is. (A keresztelteké 1885-től 1945-ig hiányoznak, ezek – miként a református anyakönyvek egy része – a második világháború alatt megsemmisültek.) Jegyzőkönyveik 1783-tól maradtak meg.”

Díszpolgárunk, dr. Zlinszky János így örökítette meg az ősi telek adományozást:
„A gyóni kúriához a legközelebb eső katolikus templom ekkor a sári templom volt. Ott is történtek a családi anyakönyvezések. Feljegyzésre méltó, hogy Zlinszky János, aki birtokai jobb hasznosítása miatt jelentős számú családot telepített Nyitrából Gyónra, ezek számára a gyóni falu közepe táján evangélikus templom építését kezdeményezte, noha ő családjával együtt katolikus volt, és így, ha Gyónon volt, Sáriba járt misére.”

Czagányi László közel három évtizedes értékeléséhez képest elsősorban a templom környezetében történtek jelentős változások. A parókiával szemben gyülekezeti ház épült,

melyben Gyóni Géza-emlékszoba is létesült. A templomkert Gyóni Géza centenáriuma Ligetvári István és Ligetvári Dorottya tervei alapján újult meg és vált 21. századi Luther-udvarrá. A helyi önkormányzat által mintaszerűen felújított hajdani evangélikus elemi iskola épületének egyik szárnyában pedig mintegy a jövőt képviselve működik a Kisharang Evangélikus Családi Bölcsőde.

Joggal olvashatjuk az evangélikus sajtóban az élénk közösségi életéről: „Egy kis Insula Lutheránával büszkélkedhet Dabason a Luther utca.”

Összességében a gyóni evangélikus gyülekezet temploma „Erős vára” településünk hitéletének. Jelentős történeti, műemlékvédelmi értéket képvisel, és egyúttal kiváló gyarapítója is értéktárunk „épített környezet” kategóriájának.

Bibliográfia

Balog Eszter:

- 235 éves a gyóni evangélikus templom. Dabasi Újság 2020. november. pp. 6-7.

- Előszó. In: Valentyik Ferenc (szerk.): Isten – Haza – Család. A hármasszobor Gyóni Géza költészetében és emlékének ápolásában. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2021. p. 5.

Benczúr László: A gyóni evangélikusok jubileuma. Evangélikus Élet 1958. december 21. p. 2.

Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1. kötet. Budapest, 1910. p. 74, 275-276.

Czagányi László:

- A régió templomai és fontosabb kápolnái – Gyóni evangélikus templom. In: A régió kalendáriuma. Schulcz Bt., Dabas, 1994. pp. 64-65. Fotó: p. 91.

- Ezer dabasi pillanat. Pressman Nyomdaipari Bt., Dabas, 2010. p. 62, 124, 138, 139, 153, 156, 157, 159, 169, 248, 250, 313.

Dercsényi Dezső (szerk.): Pest megye műemlékei I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. p. 410.

Detre János (szerk.): Órallók. A Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Egyházkerülete gyülekezeteinek története. Luther Kiadó, Budapest, 2006. pp. 270-282.

Feldman László: Gyóni Géza centenáriuma. (A Gyóni Géza Emlékszoba és az evangélikus templomkert felújításában résztvevők névsorával.) Dabasi Újság, 2017. július. pp. 4-5.

Genthon István: Magyarország műemlékei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951. p. 340.

Kemény Lajos – Gyimesy Károly: Evangélikus templomok. Athenaeum, Budapest, 1944. p. 175, 181, 182, 568, 654.

Kerületi Krónika 2020: 235 éves lett a gyóni evangélikus templom. Budapest, 2021. p. 31.

Kerületi Krónika 2021: Gyülekezet és város kiváló együttműködése. Budapest, 2022. p. 35.

Kiss Anita (szerk.): Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Pest Megyei Levéltárából. Budapest, 2018. p. 29, 30, 38, 71, 75, 87, 131, 137, 284.

K. L.: „hogyan teljességre jussatok”. Kétszáz éves a gyóni gyülekezet. Evangélikus Élet 1984. február 12. p. 3.

- lutheránus - [Karlik Dóra]: Megnyitotta kapuit a Kisharang Evangélikus Családi Bölcsőde. Dabasi Újság 2020. február. p. 21.

N. Császi Ildikó: Dabas helynevei - Magyar Névtani Dolgozatok 104. Budapest, 1992. p. 27.

Rapcsákné Harmincz Karolin: Gyóni Gézára emlékeztek szülőfalujában. Evangélikus Élet 2009. július 12. p. 14.

Ruttkay-Miklián Géza: A gyóni evangélikus egyházközség története 1910-1951. Gépelte kézirat, készült 1951. július 27-én. 9 p.

Schramek László: II. József türelmi politikájának érvényesülése Pest megyében (1781-1789). Levéltári Közlemények, 88. (2017). pp. 29-47. (38)

Stifner-Kőháti Dorottya: Minden szál a helyén a szőttesben. Evangélikus Élet Magazin, 2021. március 30.

Dr. Szokody Gyula: Dabas nagyközség műemléki jellegzetességei. In: Dr. Petri Edit – Dr. Torzsa István (szerk.): Tanulmányok a 700 éves Dabas történetéből. Dabas, 1975. p. 356.

Vitális Judit: A meghallgatott imádság helye. Evangélikus Élet 2005. december 11. p. 3.

Zlinszky János: A gyóni Zlinszky-család. Dabas, 2009. pp. 31-32.

<https://www.evangelikus.hu/hireink/aktualis/235-eves-a-gyoni-evangelikus-templom-frissitve-videoval>

<https://www.evangelikus.hu/hireink/evangelikus-elet/minden-szal-a-helyen-a-sz-ttesben>

<https://www.evangelikus.hu/hireink/itthon/uj-otthona-van-a-dabasi-kisharang-bolcsodenek>

<https://dabas.egyhazkozseg.hu/>

Összeállította: Valentyik Ferenc